

Guillaume Pinson

Sveučilište u Lavalu, redoviti profesor na Odsjeku za književnost, kazalište i film

Maskulinizirana žena u francuskom mondenom tisku tijekom *belle époque*

Prevela **Klara Miholić**

diplomski studij povijesti, smjer: Nastavnički

diplomski studij francuskog jezika i književnosti, smjer: Prevoditeljski

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Guillaume Pinson redoviti je profesor na Odsjeku za književnost, kazalište i film te dekan Fakulteta književnosti i humanističkih znanosti Sveučilišta u Lavalu u Québecu. Bavi se medijskom kulturom 19. i 20. stoljeća te istražuje veze između tiska i književnosti u Francuskoj i frankofonskim zemljama. Članak koji slijedi, u izvorniku naslovljen „La femme masculinisée dans la presse mondaine française de la Belle Époque“, objavljen je 2009. godine u 30. broju časopisa Clio. Histoire, Femmes et Sociétés. Čitateljima približava dio povijesti ženskog tiska te nudi analizu pogleda na ženski svijet i žensko tijelo na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće u Francuskoj.

Ovom prilikom zahvaljujem autoru na ljubaznosti i dopuštenju za prijevod članka, a posebnu zahvalu dugujem i uredniku ovogodišnjeg broja časopisa Marku Zidariću te dr. sc. Filipu Šimetinu Šegviću koji su me potaknuli na prevođenje ovog članka i spremno mi pružili pomoć i brojne savjete. (op. prev.)

U 19. stoljeću mediji su svoju modernost izgradili na prikazu žene utemeljenom u prirodi, a ne u kulturi.¹ Općenito, takvi su nam prikazi poznatiji iz književnosti², no novine, i tisak općenito, nesumnjivo su učinili puno više u oblikovanju mentalnih kategorija, percepcija i „rodnih“ praksi čitatelja i čitateljica. Tijekom stoljeća, prateći logiku koja će dugoročno zaživjeti i koja je u mnogim slučajevima prisutna i danas, novine uređuju segmente namijenjene s jedne strane muškom čitateljstvu, a s druge ženskom.³ Iako su društveni učinci takve novinske strukture značajni, ipak ih je teško precizno izmjeriti, a svakako ih ne treba ni preveličavati s obzirom na to da je unutar samih novina bilo toliko mogućnosti za razmjenu i interakcije. Kada istražujemo

¹ Marc Angenot, 1889, *un état du discours social* (Longueuil: Le Préambule, 1989), 478.

² Christine Planté, *La Petite sœur de Balzac. Essai sur la femme auteur* (Paris: Seuil, 1989).

³ Patrick Eveno, „Les médias sont-ils sexués? Éléments pour une “gender history” des médias français,“ *Le Temps des médias* 1 (2003).

mondene tisk⁴ razdoblja *belle époque* – što namjeravam u ovom članku, uz proširenje onoga što sam već drugdje istraživao⁵ – na temelju samih tekstova teško je sa sigurnošću donijeti zaključke o ciljanoj publici, bilo muškarcima ili ženama, a još je teže identificirati stvarne čitatelje i njihove stvarne čitateljske prakse.

Riječ je dakle o razmatranju osjetljivog – i tradicionalnog – problema usklađenosti onoga što je namjera samih tekstova i opipljive konzumacije tiskanoga materijala. Međutim, iako je u velikoj mjeri namijenjen ženama, čime prati stari stereotip o životu visokog društva u čijem je središtu „žena“, mondeni tisak isprepliće i prikazuje elite, slobodnog vremena, mode, sporta i zabave. Čak se spaja i s hijerarhijski nižim stupnjem društvenog diskursa, cijelom „pokvarenom“ sekcijom humorističnog, provokativnog i „pornografskog“ tiska, kako se tada opisivao nedoličan, iako prema današnjim standardima ne pretjerano odvažan tisak. Obilježila ga je i nova vitalnost ženskog tiska početkom 20. stoljeća. No, moramo paziti da ovaj golemi medijski sektor ne smjestimo unutar jedinstveno ženskih prikaza i praksi čitanja. Neke dnevne novine visoke buržoazije ili aristokracije, kao što su primjerice *Le Figaro* i *Le Gaulois*, daju prostor mondenom unutar svojih izdanja – primjer je tzv. *carnet mondain*⁶ – te, usred niza publikacija namijenjenih prvenstveno muškom čitateljstvu, zasigurno redovito privlače pažnju žena aktivnih unutar društvenih krugova glavnoga grada. Neki izvori to potvrđuju, poput dnevnika markize de Breteuil pisanog 1885. i 1886. godine, kojeg je objavio Éric Mension-Rigau.⁷ Markiza, koja zbog krhkog zdravlja često nije sudjelovala u događanjima visokog društva, ipak je vrlo dobro informirana o glavnim zbivanjima u Parizu, pa čak i u Europi, zahvaljujući čitanju mondenih rubrika novina *Le Gaulois* ili *Le Figaro*. No njezin dnevnik pokazuje da se markiza nije ograničila samo na čitanje tzv. *carneta mondaine*. S nezasitnom željom čita političke i diplomatske vijesti, koje redovito komentira. Drugim riječima, svojom čitateljskom praksom i koristima koje iz nje izvlači ne pridržava se uobičajenih očekivanja i ograničenja koja su postavljena unutar samih novina.

Stoga, ne poričući neke od specifičnosti periodike, poput društvenog statusa različitih publikacija i opredijeljenosti pojedinog spola na njihovo čitanje, mondeni tisak ostao je u posljednjoj četvrtini stoljeća golema mreža publikacija čije granice i prilagodbe nisu bile tako očite kako se obično misli. Osim toga, krajem devetnaestog stoljeća ovaj pokret u domeni mondenih

⁴ Izraz „mondene tisk“, u nedostatku preciznijeg hrvatskog naziva, doslovno je preuzet iz francuskog jezika (*la presse mondaine*). Riječ „monden“ tiče se visokog društva, tj. označava onoga tko je dio visokog društva ili ga oponaša. Radi se dakle o tisku svojstvenom visokom ili biranom društvu koji se bavi društvenim životom i pokriva društvene kronike u području mode, zabave, umjetnosti, sporta i sl. (op. prev.)

⁵ Guillaume Pinson, *Fiction du monde. De la presse mondaine à la Marcel Proust* (Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 2008).

⁶ Društveni dnevnik ili društvena bilježnica; riječ je o svojevrsnoj društvenoj rubrici u kojoj se bilježe različiti događaji, aktivnosti i društvene veze iz svijeta visokog društva (op. prev.)

⁷ Constance de Castelbajac, *Journal de Constance de Castelbajac, marquise de Breteuil. 1885-1886*. (Paris: Perrin, 2003).

publikacija bio je popraćen tjeskobnom vizijom „spola na izmaku“ i maskulinizacije žena.⁸ Ta tjeskoba koju mondeni tisak ne može obuzdati oblik je obnavljanja suvremenih tjeskoba koje prožimaju cijeli društveni diskurs. Uz to, u takvoj vrsti publikacija ona narušava podjelu između muškog i ženskog. Zabrinutost je povezana i sa stvarnim promjenama u praksi. Doista se osjeti da je mondeni i ženski tisak zaokupljen „emancipiranom ženom“, njezinim novim društvenim ponašanjem i određenim aktivnostima, primjerice sportskim, koje pomiču određene granice i pravila, posebice među aristokracijom i visokom buržoazijom koja ju oponaša.⁹ Od mondenih i ženskih novina i časopisa takvo stanje zahtijeva prilagođavanje prezentacije i sadržaja te je ono za njih izvor mnogih nesigurnosti dok pokušavaju zauzeti stav prema ponašanju čiji izvor vide u muškoj sredini.

Početak 20. stoljeća ta društvena tjeskoba već pomalo blijedi, ili se barem ne izražava na isti način. Konzervativniji mondeni tisak, nasljednik medijskih praksi koje datiraju još iz 18. stoljeća, polako zamjenjuju otvoreno moderni časopisi poput časopisa *Femina* (1901.) i *La Vie heureuse* (1902.), usmjerenih na žensko čitateljstvo, čiji se raspon aktivnosti širio. Iako je granica između ženskosti i feminizma u tim časopisima bila prilično neodređena¹⁰, prikaz žena i aktivnosti koje su se nekoć smatrale muškima u njima je afirmiraniji i iznosi se u pozitivnijem tonu. Te originalne publikacije značajno mijenjaju prikaz ženskosti. U ovom članku volio bih istražiti upravo to razdoblje tranzicije kroz sliku maskulinizirane žene i njezinih transformacija. Prije svega, cilj je pokazati da je proživljavanje „krize maskulinizacije“ dovelo do preokreta u kojem je ženstvenost obrambenog karaktera postala ženstvenost koja se afirmira i više ne strahuje od povezivanja mondenih aktivnosti i prikaza takoreći „virilizirane“ žene.

„Spol na izmaku“ – tjeskobe kraja stoljeća

Krajem 19. stoljeća prikaz „maskulinizirane žene“ otkriva mondeni tisak sputan istovremeno suvremenim i već starim stereotipima o mjestu „žene“ u društvu te tjeskobama koje postaju dio društvenog diskursa. Čitav jedan imaginarij za koji bi se očekivalo da će biti maniriziran i neproblematičan – galantan pristup kućanskim poslovima koje obavlja „gospođa“, prikazivanje aktivnosti ženske sfere, moda... – kontaminiran je mračnom paradigmatom onoga

⁸ Laure Murat, *La loi du genre. Une histoire culturelle du «troisième sexe»* (Paris: Fayard, 2006); Florence Rochefort, „L’antiféminisme à la Belle Époque une rhétorique réactionnaire,“ u *Un siècle d’antiféminisme*, ur. Christine Bard (Paris: Fayard, 1999).

⁹ Danielle Flamant-Paparatti, *Bien-pensantes, cocodettes et bas-bleus. La femme bourgeoise à travers la presse féminine et familiale (1873-1887)* (Paris: Denoël, 1984).

¹⁰ Kao što je to posebno pokazala Roberts 1997. u vezi *La Fronde*. Mary Louise Roberts, „Copie subversive: Le journalisme féministe en France à la fin du siècle dernier,“ *Clio. Histoire, Femmes et Société* 6 (1997). Također pogledati i Françoise Blum, „Revue féminines, revues féministes,“ u *La Belle Époque des revues 1880-1914*, ur. Jacqueline Pluet-Despatin, Michel Leymarie, Jean-Yves Mollier (Paris: Éditions de l’Imec, 2002).

što je Marc Angenot nazvao „déterritorialisation symbolique“¹¹, difuznim ali univerzalnim osjećajem mijenjanja simboličkih i društvenih orijentira.¹² Za kroničarke mondenih časopisa to je primamljiv, ali teško održiv položaj, koji mora povezati trivijalnosti s „ozbiljnim“ brigama o svijetu kakav jest. Stoga je 1880-ih i 1890-ih vidljivo bujanje prilično snažnog ideološkog diskursa, često u obliku ženskog samoponižavanja utemeljenog na njihovom internaliziranju „muške dominacije“.¹³ Na primjer, u časopisu *Revue mondaine illustrée* iz 1892. godine kroničarka pod pseudonimom grofica Jeanne Andrée s gorkom se ironijom obraća svojim čitateljicama dok piše o emancipiranoj ženi:

„Pitanje stvaranja „Ženskog kruga“ ovih je dana ponovno tema razgovora i tisak se njime morao iznova pozabaviti.

Budući da ste vi, dame, tako ljubazne da čitate što pišem, a možda i da to odobravate, reći ću vam bez okolišanja da ovo ne može biti ozbiljno.

Posavjetujte se, raspitajte se; oslušnite vašu dušu, vašu savjest, pa mi kažite nakon toga čini li vam se stvaranje Ženskog kruga potrebnim.

Koliko bi vas, udanih, udovica ili djevojaka u njemu moglo ili željelo biti?

Uostalom, zašto uopće? Zar već nemamo naše dovoljno ekskluzivne krugove? Ne susrećemo li se sve gdje mi same želimo kako bismo opušteno brbljale, bez straha od indiskrecije ili ponekad ugodne, ali vrlo često zamorne pažnje razne gospode – braće, muževa, očeva ili... prijatelja?

Nemamo li naše five o'clock, naše jutarnje šetnje, slastičara, sladoledara, parfumera, krojača, dobrotvorna društva, pobožna druženja i što ja znam? Nema potrebe da govorim dalje (25. veljače 1892.)!“

Neću se zadržavati na ovom stalnom diskursu žena koje čitaju lekcije ženama. Za mondene časopise cilj je ocrtati obrise zajednice „žena koje znaju ostati ženama“, što je u ovom ulomku jasno vidljivo u načinu obraćanja čitateljicama kao saveznicama i u inzistiranju na zamjenici „mi“ koja u jednakoj mjeri ujedinjuje i isključuje („naši krugovi“, „naši five o'clock“). Kroničarka *Revue mondaine illustrée* neumorno poziva na red:

„Zdušno se odvajam od „apostolkinja“ revolucionarne ženskosti koje žele vidjeti kako žene izlaze iz gineceja¹⁴, budoara, domova kako bi se natjecale s muškarcima u različitim takozvanim liberalnim zanimanjima. Ne mislim da ću ja – a ni vi, gospođo – biti arhitekt, odvjetnik, inženjer ili liječnik kao što ne mislim da ćemo biti zastupnice, senatorice ili članice općinskog vijeća!

[...]

Zato nas pustite da budemo ono što jesmo [...]; pustite nam našu ulogu, pustite nas da se žrtvujemo, pustite nas da se smiješimo, pustite nas da plaćemo, pustite nas da patimo – to nam godi; – pustite nas da budemo vječne ranjenice... ako već moramo ostati „vječno ljubljene“ (25. svibnja 1892.)“

Mondeni tisak vrlo je osjetljiv na sve što je vezano uz položaj žene u društvu. Krajem stoljeća to se odlikuje prikazom „ugroženog unutarnjeg kru-

¹¹ simbolička deterritorijalizacija (op. prev.)

¹² Angenot, 1889, *un état du discours social*, 478.

¹³ Pierre Bourdieu, *La domination masculine* (Paris: Seuil, 1998).

¹⁴ Dio starogrčke kuće rezerviran za žene; u ovom kontekstu radi se o ženskoj sobi ili odaji namijenjenoj ženskom društvu. (op. prev.)

ga¹⁵, dok francusko društvo potresa rasprave o emancipaciji žena.¹⁶ Tako slikom maskulinizirane žene mondeni tisak postaje relativno nestabilno mjesto na kojem se istovremeno iskazuje jedinstvenost mondenog društva i prijetnja da će se ono razjediniti.

No tjeskoba zbog virilizirane žene nadilazi mondeni tisak. Zbog međusobne povezanosti i razmjena, cijeli medijski sektor koji se bavi mondenim, sportom, modom i zabavom bori se s tim problemom. U publikaciji kao što je *La Vie parisienne*, uglednom, no pomalo provokativnijem časopisu pokrenutom 1862. godine, jedna anonimna kroničarka 25. siječnja 1896. gorko zaključuje:

„Žena u suvremenom društvu, u onome što novine nazivaju *biranim* svijetom, a trgovci *velikim svijetom* [...], žena, koja je trebala biti duša te elite, koja ju je trebala voditi, određivati joj ton, dati joj svoj pečat te svojim taktom i svojim utjecajem nadoknaditi ono nedostatno i pogubno u našim institucijama i običajima, napustila je svoju prirodnu ulogu. Odrekla se nadmoći mondenog, koje ju je podčinilo, koje joj je dalo aktivnu i ponekad tešku ulogu, kako bi stekla ono što smatra svojom neovisnošću i živjela kao dječak.“

Takav ton podsjeća na urednika lista *Les Causeries familières* iz 1889. godine koji je već sažeo muške optužbe protiv maskuliniziranih žena: „Francuskinja s kraja našega stoljeća teži postati muževnija, a to ju neće poljepšati. Ona lovi, puši, drži se neovisno i napadno te u konačnici, povrh svega, želi nositi mušku odjeću.“¹⁷ Doista, cijeli modni sektor strahuje od maskulinizacije koja kao da izopačuje ženu:

„Čini se da slabiji spol smatra kako je vladavina jačeg spola predugo trajala, a kako bi svrgnule muškarce s trona, žene nisu smislile ništa bolje od *izjednačavanja* mode, pri čemu mislim na nadomještanje ženske mode muškom modom. (...) Slabiji spol uskoro će nositi hlače. Već nosi male šešire od filca i uspravne ovratnike; mrzi ženstvenost u modi (...). Gledao sam neki dan u Boisu, u otvorenoj kočiji, djevojku doslovce odjevenu poput mladića: ovratnik s previnutim krajevima, okrugli šešir od filca, ruž na ustima. I prvo što je rekao neki čestiti provincijalac koji još nije bio upućen u modna strujanja i *hirove* bilo je: „Kakvo je to malo čudovište?“¹⁸

Na to kroničar *L'Illustration* dodaje:

„Kladio bih se da će se u Trouvilleu tijekom ovog *velikog tjedna* pronaći velik broj šarmantnih, na ovaj način *maskuliniziranih* žena – što će baš biti

¹⁵ Više o tom izrazu koji se veže uz konstrukciju socijalnih identiteta u: Michel Pinçon i Monique Pinçon-Charlot, „Beaux quartiers et stations balnéaires: la logique de l'entre-soi menacée,“ u *Noblesses et villes (1789-1950). Actes du colloque de Tours (17-19 mars 1994)*, ur. Claude-Isabelle Brelot (Université de Tours: Maison des Sciences de la ville, 1995).

¹⁶ Vidi u: Laurence Klejman, Florence Rochefort, *L'Égalité en marche. Le féminisme sous la Troisième République* (Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1989), kao i u: Pamela Langlois, „The Feminist Press in England and France, 1875-1900“ (Ph.D. diss., University of Massachusetts Amherst, 1979).

¹⁷ Angenot, *1889, un état du discours social*, 485.

¹⁸ Rastignac, „Courrier de Paris,“ *L'Illustration*, 13. 8. 1887. Citat preuzet iz: Flammant-Paparatti, *Bien-pensantes*, 127.

šteta! Neka vrag odnese sve zanesene i ogorčene žene koje su odlučile da im ljepota koju im daje priroda nije dovoljna!“

S obzirom na to da se smatra da je žena utemeljena u prirodi, a ne u kulturi, njezina maskulinizacija oblik je izopačenja. Rezultat je zastrašujuća i neshvatljiva vladavina ružnoće te izazivanje estetske rasprave. Ovdje se mogu vidjeti sve kontradikcije ideološkog diskursa koji neprestano udara po ženskoj „prirodi“, ali koji je u stvarnosti društveno, pa tako i estetski utemeljen i izgrađen, što ga čini tako moćnim. Kao što Michelle Perrot piše o modi, „estetika je također nasilje“.¹⁹ Iz toga proizlaze dobro poznati prigovori koji će se neuromno upućivati ženi koja vozi bicikl, ili pak oni malo manje poznati, koji se odnose na ženu u automobilu.

Automobil je u tom pogledu zanimljiv jer je jedan od onih modernih predmeta koji oko 1900. godine izazivaju proturječne osjećaje, između oduševljenja i odbojnosti, poput bicikla deset godina ranije.²⁰ Cijela rasprava oko žene u automobilu vrti se oko pitanja estetike i kod visokog društva izaziva zbunjenost i tjeskobu; kako žena može ostati lijepa u tim strojevima? „Automobil je, mogli bismo reći, poput nekog meteorita koji bez upozorenja pada u visoko društvo, jedna od onih nepraktičnih nakarada koje naizgled nemaju budućnost i koje utemeljuje ružnoću.“²¹ „Bojim se da će automobili, uz svoje opasnosti, ustrajno zadržati svoju ružnoću“, piše Jules Claretie 1898. godine.²² Sumnja se da automobil negativno utječe na zajednicu i njezine vrijednosti, a posebno na položaj žena u društvu, zbog zabrinutosti da je taj stroj u potpunosti neprikladan za žensku eleganciju. Octave Uzanne, pisac i novinar koji se zanimao za ženske običaje, smatra da ženska vozačka odijela i općenito posebna ženska sportska odjeća potvrđuju da žena napušta svoju uobičajenu sferu: „Za suvremenu Parižanku svaki sport, umjesto da pobudi interes za fizičkom aktivnošću, postaje prihvatljiv izgovor za preodijevanje: bez amazonke²³, konj odlazi u zaborav. Uklonite posebnu odjeću za vozačice automobila, pilotkinje na obuci, biciklistkinje, lovkkinje i mačevalke i ženski će sportovi biti stvar prošlosti.“²⁴ Za ženu je dakle sve pitanje mode i izgleda jer dotjerivanje otkriva prirodu. U mondenom diskursu površnost se shvaća ozbiljno, a vanjština prekriva unutrašnju bit, stoga je tanka granica između pridržavanja i deformacije normi. Početkom 20. stoljeća za jednog modnog kroničara u časopisu *Je sais tout* automobil je „neelegantan sport“²⁵; žena mora nositi velike naočale i odjeću od debelog i neprofinjenog materijala: „Do maloprije ste imali divno stvorenje, a sada je pred vama čudovište kojemu se ne može odrediti ni spol ni dob.“²⁶

¹⁹ Michelle Perrot, *Les femmes ou les silences de l'histoire* (Paris: Flammarion, 1998), 377.

²⁰ Eugen Weber, *Fin de siècle* (Paris: Fayard, 1986), 243-260.; Thierry Terret, ur. *Sport et genre* (Paris: l'Harmattan, 2005).

²¹ Alain Roger, *Nus et paysages. Essai sur la fonction de l'art* (Paris: Aubier, 1978), 229.

²² Jules Claretie, *La Vie à Paris 1898* (Paris: Charpentier et Fasquelle, 1899).

²³ zast. duga ženska haljina za jahanje (op. prev.)

²⁴ Octave Uzanne, *Parisiennes de ce temps, en leurs divers milieux, états et conditions* (Paris: Mercure de France, 1910), 334-335.

²⁵ „L'élégance dans les sports,“ *Je sais tout*, svibanj 1905.

²⁶ Isto.

Novi pogled na „muževnu ženu“

Mogli bismo lako umnožiti broj citata o „spolu na izmaku“, kako to naziva Émile Yvon u tjedniku *Le Courrier français* 19. svibnja 1889.²⁷ No nesumnjivo je zanimljivije istražiti kako se ova tema pomalo počinje razrješavati početkom 20. stoljeća. To započinje u trenutku kada obrasce starih mondenih časopisa postupno zamjenjuju oni modernijih i uravnoteženijih ženskih časopisa. Stoga bismo mogli reći da je diskurs u zalasku o maskuliniziranoj ženi poslužio kao posrednik: od 1900. godine neki časopisi više ne izražavaju zabrinutost zbog maskulinizacije, već zahtijevaju integraciju elemenata iz tradicionalno muške sfere. Časopis *Femina*, ilustrirani dvotjednik koji je u veljači 1901. godine pokrenuo izdavač Pierre Lafitte, te časopis *La vie heureuse*, mjesečnik koji je pokrenula izdavačka kuća Hachette 15. listopada 1902. godine, savršeno oslikavaju ovaj trend.²⁸ Nakon studije Evelyn Sullerot iz 1963. godine²⁹, ovi časopisi malo su se istraživali i zaslužuju da ih se ponovno prouči. I neki drugi naslovi mogli bi se pridružiti ovom istraživanju, poput časopisa *Madame et Monsieur*, tjednika koji je izlazio između 1905. i 1912. godine i koji se, doduše bez trajnog uspjeha, upustio u originalnu avanturu pomirenja muško-ženskih interesa na području mode i zabave. Ove prilično raskošne publikacije sa svojim prozračnim dizajnom i fotografijama umjesto gravira neosporan su primjer osvježavanja starih mondenih časopisa.

Razlika leži u općem tonu koji zauzimaju prema ženama i njihovim interesima. Iako nije sasvim borben, ton je potpuno nesputan u podržavanju „ženske inicijative“, kako je zabilježeno u *La Vie heureuse* u svibnju 1903. godine. Poseban naglasak ove inicijative je na književnosti pa su oba časopisa 1904. godine pokrenula književne nagrade za žene, od kojih je naravno najpoznatija nagrada *Femina*.³⁰ Ovi časopisi uspijevaju uspostaviti ravnotežu između prikaza kućanice i emancipirane žene, nadilazeći tradicionalnu opoziciju koja je prevladavala između ovih dvaju polova. Unatoč tome što ovaj urednički pristup može biti „kulturološki nečitljiv“ za suvremene čitatelje, kako je navela Mary Louise Roberts³¹ u vezi s feminističkim dnevnikom *La Fronde*, on ipak predstavlja nepokolebljivu modernu poziciju koju će mnogi časopisi zauzeti tijekom 20. stoljeća u nastojanju da privuku veći broj ženskog čitateljstva. Dakle, nastoji se pronaći ravnoteža između ženskosti i feminizma. U rujnu 1910. godine *La Vie heureuse* podsjeća što znači „dobar feminizam, onaj koji ne narušava temelje obitelji, već omogućuje profesionalni razvoj ženama koje to žele ili koje za tim imaju potrebu, čuvajući istovremeno njihove uloge supruga, majki, domaćica pa čak i same mondene žene. Naposljetku, feminizam koji dopušta muževnost, jer to

²⁷ Citat iz: Angenot, 1889, *un état du discours social*, 490.

²⁸ Za kratki pregled ovih dvaju naslova vidi: Sylvie Ducas, „Le prix Femina: la consécration littéraire au féminin,“ *Recherches féministes* 16/1 (2003).

²⁹ Evelyn Sullerot, *La presse féminine* (Paris: Armand Colin, 1963).

³⁰ Colette Cosnier, *Les dames de Femina. Un féminisme mystifié* (Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2009).

³¹ Roberts, „Copie subversive,“

predstavlja snagu, a koji ne pokušava maskulinizirati, što bi bilo porazno.“³²

Ne poričući temeljnu prirodu dvaju spolova, *La Vie heureuse* dopušta određeno ispreplitanje muške i ženske sfere. S druge strane, *Femina* u svom prvom izdanju izričito kaže: „Razjasnimo nejasnoće – ovdje se ne radi o „feminizmu“ ili „društvenoj emancipaciji“: prepuštamo drugima da maskuliniziraju žene i liše ih njihovog izuzetnog šarma.“³³ Iako u ovim odlomcima i dalje postoji osuda maskulinizacije koja se smatra iznimno pogrešnom, osobito s estetskog gledišta, u njima se ističe oblik muževnosti i osvajačke snage. Čitajući te časopise, primjećuje se da tjeskobu zbog maskulinizacije više ne prati zaprepašteni ton koji je prevladavao nekoliko godina ranije; u mnogim je slučajevima ona zapravo posve prihvaćena zahvaljujući ženama koje prisvajaju nove prakse.

Sportovi su izvrsno mjerilo za procjenu reakcija na različite ženske prakse te je zapanjujuće kako časopisi kao što su *Femina* i *La Vie heureuse* neprestano i domišljato nastoje isticati sportska postignuća žena. Ova se promjena posebno primjećuje kada je riječ o automobilima. Ženski listovi uistinu se trude ispraviti dojam o vozačicama. *Femina* primjerice zaključuje da „ima elegantnih, čak vrlo elegantnih žena, koje voze automobil i koje su i dalje žene, odnosno graciozna i šarmantna bića, čak i ispod te obično grube i teške odjeće, a kojima urođena umjetnost koketiranja daje i stvara vječnu eleganciju.“³⁴

Iako na prvi pogled sasvim uobičajen, ovaj odlomak zapravo skriva vrlo čestu taktiku ovih časopisa. Ustvari postoji uvjet – dobro je voziti automobil, ali treba znati ostati ženom. Časopisi stoga predlažu prikladnu odjeću. „Naravno, dominira širok i jednostavan kroj: [...] on odjeći osigurava neospornu originalnost, ne umanjujući njezin ženstveni karakter“³⁵, uvijek komentira *Femina*. „Ovoj posebnoj odjeći uspjeli smo dati lakoću, čak i graciosnost“³⁶, smatra jedan kroničar u *Madame et Monsieur*. U listopadu 1903. godine *La Vie heureuse* bez zadržke objavljuje veliki članak na dvije stranice pod nazivom „Žene i automobilizam“ („Les femmes et l'automobilisme“). No časopis *Femina* je bio taj koji je usvojio najodlučniji ton: „Dame, obucite se kao vozačice i vozite automobile“, grmjela je jedna kroničarka u srpnju 1902. godine³⁷, dodajući da se „prava elegancija sastoji u prilagođavanju odijevanja okolini i okolnostima“, pozivajući tako žene da se oslobode okova elegancije. U trenutku rađanja velikih biciklističkih i automobilskih utrka – Tour de France pokrenut je na poticaj lista *L'Auto-Vélo* 1903. godine – *Femina* ističe ženske uspjehe. U ljeto 1901. godine časopis Pierrea Lafittea pratio je utrku od Berlina do Pariza:

„[Na polazištu] su žene bile te koje su posebno privlačile pažnju i izazivale znatiželju. To je prvi put u Parizu, jer u Nici se to već dogodilo, da „sport-

³² Preuzeto iz: Ducas, „Le prix Femina: la consécration littéraire au féminin,“ 49.

³³ *Femina*, 1. 2. 1901.

³⁴ *Femina*, 1. 8. 1901.

³⁵ Isto.

³⁶ *Madame et Monsieur*, 2. 7. 1905.

³⁷ Milady, „Les chauffeuses de Paris-Vienne,“ *Femina*, 15. 7. 1902.

swomen“ sudjeluju u automobilskoj utrci i spremaju se juriti na dugoj dionici ceste. Ovdje je barunica de Zuylen, supruga predsjednika A.C.F.-a³⁸; ona drži upravljač s autoritetom dostojnim najvještijeg profesionalca. Ovdje je i gospođa Gobonr, odjevena u pravo žensko vozačko odijelo, koja također vozi vlastiti automobil i koja sa samouvjerenim smiješkom najavljuje da će u podne biti u Reimsu jer ju očekuju na ručku.³⁹

Posebno dojmljiv tekst na tu temu potpisala je dvije godine kasnije, u lipnju 1903. godine, izvjesna Smilis. Članak naslovljen „Vozačice na utrci Pariz-Madrid“ („Les chauffeuses dans Paris-Madrid“) zaslužio bi da ga se citira u cijelosti, no ovdje donosim samo dva odlomka. Podijeljen u dva dijela, započinje opisom automobila koji kreće u osvajanje ceste:

„Automobil prigušeno tutnji; cijelog ga trese snažno uzbuđenje, čini se nestrpljivim; odjednom dodir pedale, upravljanje mjenjačem i snažnim skokom već juri u prostor. Zvuk motora postaje tiši, čini se kao da je pokret smirio prijašnju groznicu; cesta se gubi pod kotačima; s obje strane drveće se reda zastrašujućom brzinom; iza auta se podiže kovitlajući oblak prašine. [...] Sada slijedi padina, automobil juri prema njoj, prašina sve više prijeti, prodire u najmanje kutove, širi teški bijeli sloj po odjeći, vjetar bijesno šiba lica. I uvijek ujednačena, tvrdoglava buka motora uz zvukove trube.“

Iako reportaža počinje opisom snage stroja, a kroničarka vješto izbjegava opisati ženu, ženskost je ipak suptilno smještena negdje drugdje. Automobil je, naime, predstavljen kao pomalo tajanstveno i romantično stvorenje, prožeto „snažnim uzbuđenjem“, „nestrpljivo“ da okusi brzinu. Treba ga „dirati“ i njime „rukovati“, gotovo ga podragati kako bi proradilo. Niz imenica ženskog roda – automobil*, cesta, brzina, kotači*⁴⁰, padina – naposljetku doprinose ovim slikama koje feminiziraju snagu i pomiruju vozilo i njegovu vozačicu, kao da je potonja konačno uspjela ukrotiti stroj i njegovu grubu silu, što su *a priori* muževni elementi. „Oslobođen“, gotovo autonoman, automobil kao da vodi vozačicu prema sudbini koju će ona ipak prihvatiti. Upravo u drugom dijelu članka slijedi pledoaje u korist „vozačica“:

„Kažu da to nije ženski sport. To je moguće, no tridesetak vozačica krenulo je cestom prema Madridu, prezirući željeznicu. To nije ženski sport, ali posvuda nailazite na automobile u kojima se pored pažljivog vozača naziru i jedna ili dvije ženske siluete u kapuljačama, zakopčane u velikim kaputima, sjajnih očiju iza naočala, nosnica raširenih od opijenosti svježim zrakom i uzbudljive zanesenosti brzinom. [...]

Žena je zaslužna za trijumf automobila. [...] One koje još nisu iskusile automobil u njemu i dalje vide nešto neobično, prepuno mana i neprikladno ženama; ali običaji se malo-pomalo mijenjaju i navika će ih pomiriti s tim novim i veličanstvenim strojem.“⁴¹

³⁸ Automobile Club de France – Automobilski klub Francuske (op. prev.)

³⁹ Star., „De Paris à Berlin en automobile,“ *Femina*, 15. 7. 1901.

⁴⁰ Riječ kotač (franc. *la roue*), kao i riječ automobil (franc. *la voiture*) u francuskom su jeziku doista ženskog roda. Osim toga, u francuskom izvorniku do izražaja dolazi i uporaba osobne zamjenice „ona“, što autor posebno naglašava. Nažalost, ove je elemente nemoguće prenijeti u hrvatski jezik. (op. prev.)

⁴¹ Smilis, „Les chauffeuses dans Paris-Madrid,“ *Femina*, 15. 7. 1903.

Ova vrsta članka pokazuje kako se u mondenom i ženskom tisku tjeskoba oko maskulinizirane žene polako preobrazila u njezino potpuno prihvaćanje, ili kako je barem ustupila mjesto uzbuđljivom prizivanju nekog oblika oslobođenja. U časopisima kao što su *La Vie heureuse* i *Femina*, a u manjoj mjeri i u *Madame et Monsieur*, maskulinizirana žena prikazuje se kao muževna žena koja prihvaća svoj dio u emancipaciji. Ona je spisateljica – često spominjana u oba časopisa – glumica, moderna žena koja nešto stvara, koja se ostvaruje i postiže uspjehe, a sve su to modeli koje ovi časopisi redovito prikazuju. Ove publikacije sebe smatraju enciklopedijama ženskog talenta. U jednakoj su mjeri i ženski časopisi i prostor za razmišljanje o *ženskome*, o ženinom mjestu u društvu. *Femina* i *La Vie heureuse* nude opći pogled na ženu u kojem spajaju zabavu, obrazovanje i zalaganje za slobodu. Njihov moderan stil, bogate ilustracije i dobra informiranost uz to su u skladu s medijskom uzavrelošću tog vremena i podsjećaju na mjesečnik *Je sais tout* namijenjen obiteljima, koji je 1905. s velikim uspjehom pokrenuo već spominjani Lafitte.

Reportaža iz ženske perspektive

No, u središtu ovih časopisa događa se još jedan bitan pomak. Riječ je o objavljivanju reportaža, koje najčešće pišu žene, i to o ženama. Časopis *Femina* posebno je brzo prisvojio pisanje o viđenome, odnosno reportažu, koja je tradicionalno bila dio muškog novinarstva, i iskoristila ju za prikaz ženskih zanimanja ili onih kojima se bave žene. Taj je razvoj jasno uočljiv od 1903. godine, što je istovremeno slučaj i drugdje, posebno u dnevnom listu Marguerite Durand, *La Fronde*, za koji pišu i koji stvaraju žene. Géraldine Mulhmann kao i Marie-Ève Thérénty u svojoj zadnjoj knjizi⁴² pokazale su da je reportaža vrsta koja uključuje tijelo i empatiju reportera, omogućujući mu da relativno lako proдре u srce tiska koji ističe ženski senzibilitet i osjećaje. U časopisima *Femina* i *La Vie heureuse* određena zanimanja i poslovi istražuju se u prilično kratkim i često ilustriranim reportažama. Čitateljica tako može otkriti svijet žena koje love sardine, vratarki u kazalištima, „zaposlenih gospođa“ u pošti, nekoliko dobrotvornih udruga ili pak liječnica.⁴³ Novinarka Séverine, jedna od prvih žena reporterka i prvenstveno najpoznatija među njima, redovita je suradnica časopisa *Femina* i često potpisuje ovakvu vrstu reportaža.⁴⁴ Sličan se trend zapaža i u časopisu *La Vie heureuse*, koji otkriva neka niža zanimanja poput „uzgajivačica kamenica“, ili druga prestižnija uz „Žensku službu u bol-

⁴² Géraldine Mulhmann, *Une histoire politique du journalisme. XIX-XXe siècle* (Paris: Presses universitaires de France, 2004.); Marie-Ève Thérénty, *La littérature au quotidien* (Paris: Seuil, 2007).

⁴³ Jacques Fréhel, „Chez les sardinières,“ *Femina*, 15. 2. 1903.; Max Rivière, „Les ouvrières,“ *Femina*, 1. 3. 1903.; Jean de l'Étoile, „Les Amis de l'ouvrière,“ *Femina*, 1. 4. 1903.; Max Rivière, „Les „Dames employées“ des Postes,“ *Femina*, 15. 9. 1903.; A. C., „Doctoresse!,“ *Femina*, 15. 4. 1903.

⁴⁴ „Sœur Candide et son Oeuvre,“ *Femina*, 1. 2. 1903.; „Une visite à l'orphelinat des arts,“ *Femina*, 15. 5. 1903.; „Modernes Sabines. Les femmes et le Congrès de la Paix,“ *Femina*, 1. 10. 1903.

nicama u Francuskoj i inozemstvu“ i pripravnice u zdravstvu.⁴⁵ U kolovozu 1903. godine *La Vie heureuse* predstavio je američku novinarku Miss Banks, sljedbenicu onoga što Amerikanci nazivaju „stunt journalism“⁴⁶, a čije je najpoznatije lice u to vrijeme bila Nellie Bly. „Miss Banks odlučila je prikazati sve ono s čime se žena susreće“⁴⁷, objašnjava članak u *La Vie heureuse*; zašavši među radnice, sama se iskušala u nekim nižim ženskim zanimanjima kako bi potom iznijela svoje iskustvo. Naposljetku, oba časopisa pridaju izuzetno veliku važnost reportažama o umjetnicama.⁴⁸ Praksa intervjuiranja i posjećivanja *spisateljica* (naglašavam ženski oblik imenice, koji je uobičajen u Québecu, kako bih istaknuo suprotnost prema staroj tradiciji „posjećivanja velikog pisca“⁴⁹) uzela je maha već od te iste 1903. godine.

Tako se zahvaljujući reportažama razvija prikaz aktivne, često profesionalne ženskosti, i to sa središtem u tisku čija je tradicionalna zadaća bila upravo suprotna i svodila se na prikrivanje svih vrsta aktivnosti za koje se smatralo da nisu prikladne ženama. Ovo je prilično jasna prijelomnica koja ukazuje na to da se početkom 20. stoljeća kriza maskulinizacije naizgled prebrodila te da od tog trenutka mondeni imaginarij na koji se ovi novi časopisi i dalje oslanjaju nije nespojiv s proširenjem područja aktivnosti kojima se bave žene.

Ipak, valja istaknuti da među različitim tekstovima u časopisima ovaj prošireni pristup ne teče posve glatko. Zanimljivo je da je časopis *Femina* obilježen određenim unutarnjim neslaganjem u uredništvu, posebno kroz izražene ideološke razlike koje se pojavljuju u okviru različitih sekcija i rubrika u svakom broju. Tako su tijekom 1903. godine u središnjem dijelu časopisa čitateljice mogle otkrivati reportaže o ženskim zanimanjima, dok je prva stranica često bila namijenjena kakvoj kronici ili kratkoj priči koje je redakcija povjerala muškarcima. Jules Claretie, čuveni kroničar lista *Le Temps*, romanopisci Fernand Vandérem, Abel Hermant ili pak François de Nion, svi do reda praktičari romana mondenih običaja, gotovo redovito surađuju s časopisom. Pozivajući muške autore, *Femina* osigurava suradnju s priznatim piscima koji su međutim i nositelji vrlo ustaljene mondene retorike: šarmantni ton gospodina koji se obraća dami spominjući balove, tajne ljubavi nesretno udanih djevojkica, dužnosti mondene žene... I to sve dok susjedne stranice teže prikazivanju

⁴⁵ „Les parqueuses d’huîtres,“ *La Vie heureuse*, studeni 1903.; „Le service des femmes dans les hôpitaux en France et à l’étranger,“ *La Vie heureuse*, lipanj 1903.; „Femmes internes. Hôpitaux et asile,“ *La Vie heureuse*, siječanj 1905. (članci iz *La Vie heureuse* uvijek su anonimni).

⁴⁶ Ili „imerzivno novinarstvo“.

⁴⁷ „Miss Banks, une journaliste à Transformations,“ *La Vie heureuse*, kolovoz 1903.

⁴⁸ U *Femina*: Gabrielle Réval, „Les écoles des femmes-peintres,“ 15. 2. 1903.; Maurice Guillemot o „Mme Jean Bertheroy,“ 15. 4. 1902.; S. n., „Madame Séverine,“ 1. 10. 1902.; Maurice Guillemot, „Gyp,“ 15. 11. 1902.; Renée Allard, „Mme Alphonse Daudet,“ 15. 1. 1903.; Séverine, „Une grande dame de lettres: Mme G. de Montgomery,“ 15. 4. 1903. U *La Vie heureuse*: „La plus jeune des femmes de lettres. Gérard d’Houville et ‘L’Inconstante’,“ svibanj 1903.; „En visite chez Marcelle Tinayre. Sa maison, ses romans,“ lipanj 1903.; „Chez Claude Ferval. La baronne Aimery de Pierrebouurg,“ kolovoz 1903.; „Les femmes peintres,“ siječanj 1905.

⁴⁹ Olivier Nora, „La visite au grand écrivain,“ u *Les lieux de mémoire*, sv. 2, ur. Pierre Nora (Paris: Gallimard, 1992).

druge vrste „ženskosti“, odnosno moderne žene koja putuje, obrazuje se, radi i stvara. S jedne strane, kroničar i pripovjedač ograničeni su sada već zastarjelim novinarstvom koje karakterizira jasna orijentacija i mondana fikcija, dok s druge strane reportaže, koje vrlo često pišu žene, čitateljicama omogućavaju otkrivanje postignuća „moderne žene“. Časopis *Femina* tako stvara kompenzacijske zone koje se na neki način „iskupljuju“ za odvažnosti emancipirane žene. No povezivanjem ovih različitih pristupa koji na poetski način spajaju čas oblike starijeg novinarstva bližeg književnosti, čas modernije i istraživačko novinarstvo, zamjećuje se suptilni oblik želje za promjenom. Blizina tih neskladnih zona u istom izdanju doista izaziva neku vrstu obrata. Sada je kroničar taj koji se čini zaglavljen u svojoj novinskoj vrsti i, ako mogu tako reći, u svojoj „prirodi“ starog kroničara, dok reportaža iz ženske perspektive nastoji modernizirati sliku „žene“. Tradicionalne se uloge obrću: muškarac izmišlja priče dok žena reporter kopa po stvarnosti.

Konačno, s praktičnog stajališta opća misija časopisa Pierrea Lafittea nastoji se uskladiti s komercijalnim ciljem. Dok medijska kultura potiče podjelu i hijerarhizaciju čitateljstva, kao što je pokazao Dominique Kalifa⁵⁰, također se ide u korist širenja referenci. Komercijalni uspjeh pretpostavlja podjelu časopisa na komplementarne dijelove, čak i uz opasnost od neusklađenosti, kako bi se doseglo šire čitateljstvo. Ipak, neosporno je da u osvit 20. stoljeća novi prikaz „žene“ polako i iz temelja mijenja staru formulu koja se koristi u ženskim i mondenim publikacijama. Dodatno istraživanje o korištenju fotografije u časopisima *Femina* i *La Vie heureuse* također bi moglo pokazati da se jedan oblik „realizma“ pojavljuje i u brojnim vizualnim prikazima žena, čime zastarijeva semiotika graviranja koja je i sama prikazivala žene na statičan način.

Prikazivanje „žene“ u novinama oslikava različite ideološke etape kroz koje je tisak prolazio tijekom 19. stoljeća. U vrijeme publicistike, koja je dominirala većim dijelom stoljeća, „žena“ je objekt kojim ideološki manipulira dominantni diskurs. No, s rađanjem informativnog tiska, nove vrste, posebice intervju i reportaža, sklone su davanju sve više prostora alternativnim diskursima unutar novih medijskih praksi, pa tako i u modernim ženskim časopisima. „Križa“ maskulinizacije tako se odvija u vrijeme kada tisak ponovno kroji svoje poetske, žanrovske i spolne granice. Od maskulinizirane žene do feminizirane reporterke, od nametnutih toposa do potpunog ženskog prihvaćanja određenih praksi karakterističnih za muškarce, vidljiv je razvoj koji pokazuje da je historicitet tiska izravno povezan s ovim društveno-poetskim promjenama. Svojom slikom modernizirane ženskosti časopisi *Femina* i *La Vie heureuse* do određene razine doprinose ublažavanju straha od maskulinizacije žena.

⁵⁰ Dominique Kalifa, „L'entrée de la France en régime médiatique: l'étape des années 1860,“ u *De l'écrit à l'écran*, ur. Jacques Migozzi (Limoges: Presses Universitaires de Limoges, 2000).

Bibliografija

- Angenot, Marc. 1889, *un état du discours social*. Montréal: Le Préambule, 1989.
- Blum, Françoise. „Revue féminine, revue féministe.“ U *La Belle Époque des revues 1880-1914*, ur. Jacqueline Pluet-Despatin, Michel Leymarie, Jean-Yves Mollier, 211 – 222. Paris: Éditions de l'Imec, 2002.
- Bourdieu, Pierre. *La domination masculine*. Paris: Seuil, 1998.
- Casteljacob, Constance de. *Journal de Constance de Castelbajac, marquise de Breteuil. 1885-1886*. Paris: Perrin, 2003.
- Claretie, Jules. *La Vie à Paris 1898*. Paris: Charpentier et Fasquelle, 1899.
- Cosnier, Colette. *Les dames de Fémina. Un féminisme mystifié*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2009.
- Ducas, Sylvie. „Le prix Femina: la consécration littéraire au féminin.“ *Recherches féministes* 16/1 (2003): 43 – 95.
- Eveno, Patrick. „Les médias sont-ils sexués? Éléments pour une “gender history” des médias français.“ *Le Temps des médias* 1 (2003): 162 – 173.
- Flamant-Paparatti, Danielle. *Bien-pensantes, cocodettes et bas-bleus. La femme bourgeoise à travers la presse féminine et familiale (1873-1887)*. Paris: Denoël, 1984.
- Kalifa, Dominique. „L'entrée de la France en régime médiatique: l'étape des années 1860.“ U *De l'écrit à l'écran*, ur. Jacques Migozzi, 39 – 51. Limoges: Presses Universitaires de Limoges, 2000.
- Klejman, Laurence, Florence Rochefort. *L'Égalité en marche. Le féminisme sous la Troisième République*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1989.
- Langlois, Pamela. „The Feminist Press in England and France, 1875-1900.“ Ph.D. diss., University of Massachusetts Amherst, 1979.
- Mulhmann, Géraldine. *Une histoire politique du journalisme. XIX-XXe siècle*. Paris: Presses universitaires de France, 2004.
- Murat, Laure. *La loi du genre. Une histoire culturelle du «troisième sexe»*. Paris: Fayard, 2006.
- Nora, Olivier. „La visite au grand écrivain.“ U *Les lieux de mémoire*, sv. 2, ur. Pierre Nora, 563 – 587. Paris: Gallimard, 1992.
- Perrot, Michelle. *Les femmes ou les silences de l'histoire*. Paris: Flammarion, 1998.
- Pinçon, Michel, Monique Pinçon-Charlot. „Beaux quartiers et stations balnéaires: la logique de l'entre-soi menacée.“ U *Noblesses et villes (1789-1950). Actes du colloque de Tours (17-19 mars 1994)*, ur. Claude-Isabelle Brelot, 205 – 214. Université de Tours: Maison des Sciences de la ville, 1995.
- Pinson, Guillaume. *Fiction du monde. De la presse mondaine à la Marcel Proust*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 2008.
- Planté, Christine. *La Petite sœur de Balzac. Essai sur la femme auteur*. Paris: Seuil, 1989.
- Roberts, Mary Louise. „Copie subversive: Le journalisme féministe en France à la fin du siècle dernier.“ *Clio. Histoire, Femmes et Société* 6 (1997): 230 – 247.
- Rochefort, Florence. „L'antiféminisme à la Belle Époque une rhétorique réactionnaire.“ U *Un siècle d'antiféminisme*, ur. Christine Bard, 133 – 147. Paris: Fayard, 1999.
- Roger, Alain. *Nus et paysages. Essai sur la fonction de l'art*. Paris: Aubier, 1978.
- Sullerot, Evelyne. *La presse féminine*. Paris: Armand Colin, 1963.

Terret, Thierry, ur. *Sport et genre*. Paris: l'Harmattan, 2005.

Thérenty, Marie-Ève. *La littérature au quotidien*. Paris: Seuil, 2007.

Uzanne, Octave. *Parisiennes de ce temps, en leurs divers milieux, états et conditions*. Paris: Mercure de France, 1910.

Weber, Eugen. *Fin de siècle*. Paris: Fayard, 1986.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 18 2023.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVIII, broj 18, 2023.

Glavni i odgovorni urednik
Marko Zidarić

Zamjenica glavnog urednika
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Ivan Mrnarević
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Marko Perišić
Ruben Prstec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Klara Miholić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnica Uredništva
Marija Biščan

Recenzenti

dr. sc. Nikola Anušić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Lovorka Čoralić
akademkinja Nella Lonza
dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Jasmina Osterman

Lektura za hrvatski jezik

Iva Antičević
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Nikolina Peškura
Karla Rašić
Josipa Skenderović
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Tina Čatlaić

Prijevod s francuskog jezika

Klara Miholić

Oblikovanje

design.inmedia@gmail.com

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>